

Rapport 2006:89

Arkeologisk förundersökning

Brandlager vid Järntorget

RAÄ 5
Skänninge stad
Mjölby kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

Brandlager vid Järntorget

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.	4
Syfte och metod	5
Undersökningsresultat	5
Källor	6
Tekniska uppgifter.	7
Bilaga 1 Schaktplan och profilritning	8
Bilaga 2 ¹⁴ C kalibreringskurva	9

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

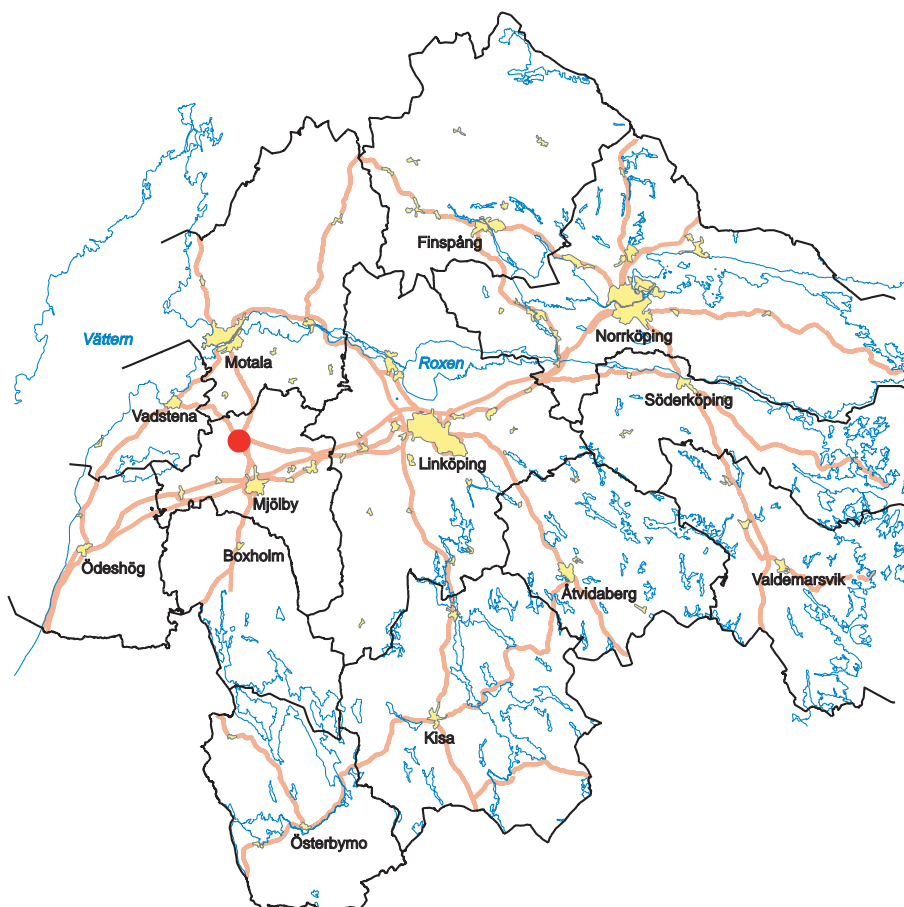
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

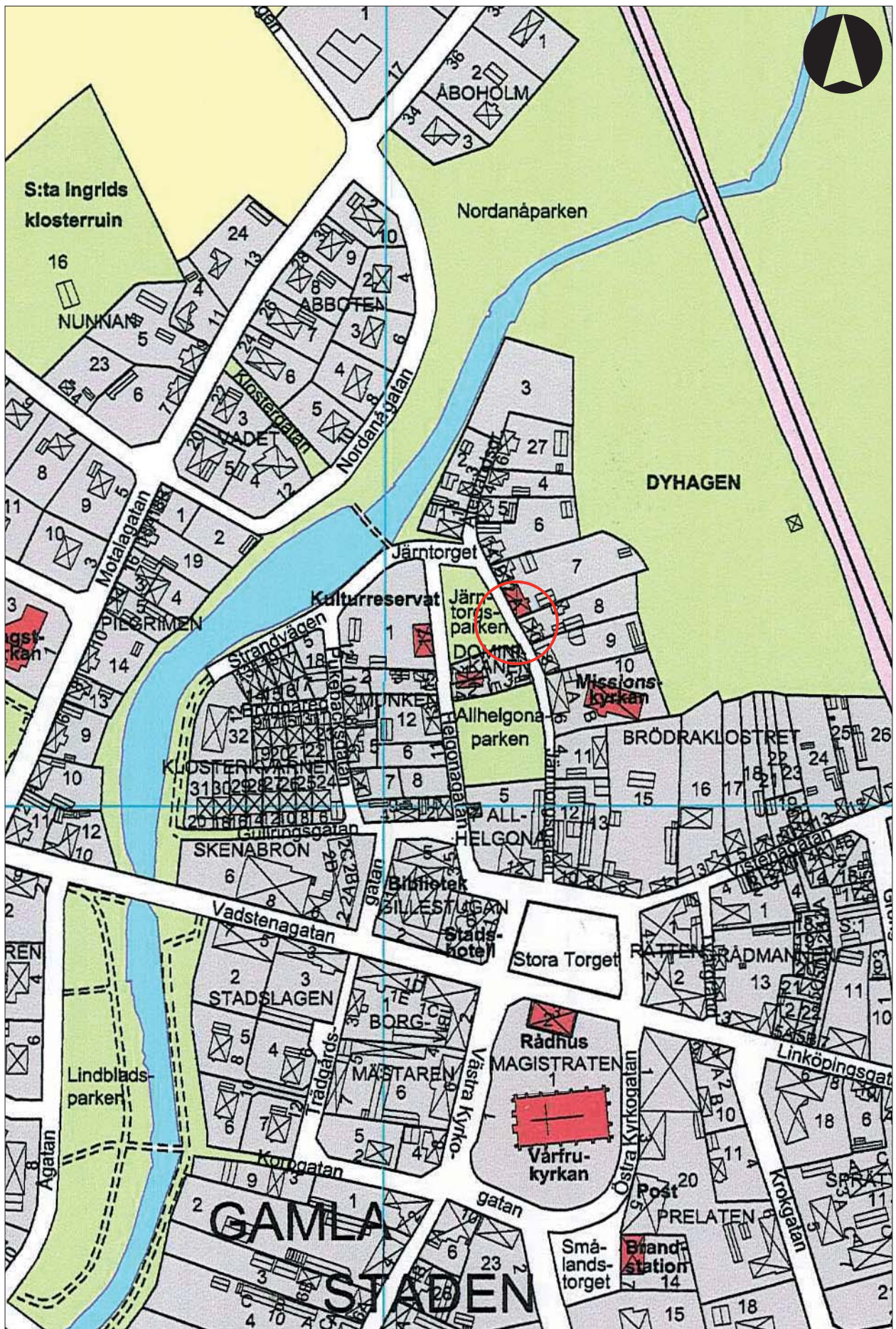
Sammanfattning

Under juni 2006 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med en akut vattenläcka i Järntorgsgatan, strax söder om Järntorget i Skänninge. Arbetet utfördes på uppdrag av Tekniska kontoret, Mjölby kommun.

Huvuddelen av schaktningen berörde endast moderna fyllnadsmassor och bärlager. På två smärre partier framträdde ostörda kulturlager i schaktväggarna. De bevarade kulturlagrens mäktighet uppgick till ca 0,4 m och över dessa fanns ca 0,65 m tjocka fyllnadsmassor. Kulturlagren var flerskiktade och innehöll rikligt med djurben. Direkt över den naturliga undergrunden fanns ett tunt kulturlager och däröver ett brandlager. Kol från brandlagret har daterats till tidig medeltid.

Ann-Charlott Feldt
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Adresskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:2 500.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde den 28 juni 2006 en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar för VA i Järntorgsgatan strax norr om Järntorget, vid kv Brödraklostret 8, i Skänninge. Det aktuella arbetet föranleddes av en reparation av en akut vattenläcka. Arbetet utfördes efter ett muntligt beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Uppdragsgivare var Tekniska kontoret i Mjölby kommun, vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen samt rapportarbetet var under-tecknad.

Områdesbeskrivning

Skänninge är beläget centralt i ett öppet jordbrukslandskap. Staden tycks ha vuxit fram successivt under 1000- och 1100-talet, först som en centralort vid ett vägmöte och vadställe och senare som en av Östergötlands äldsta städer. Skänninge omnämns första gången år 1178. Staden nådde sin höjdpunkt under senare delen av 1200-talet och 1300-talet. 1400-talet innebar en stark tillbakagång i takt med att Vadstena växte till, och ett par stora bränder under 1400-talet bidrog troligen till nedgången. Under 1500-talet tycks Skänninge snarast haft karaktär av förstörd bondby med enstaka specialiserade näringar (Feldt 2004, Hasselmo 1983).

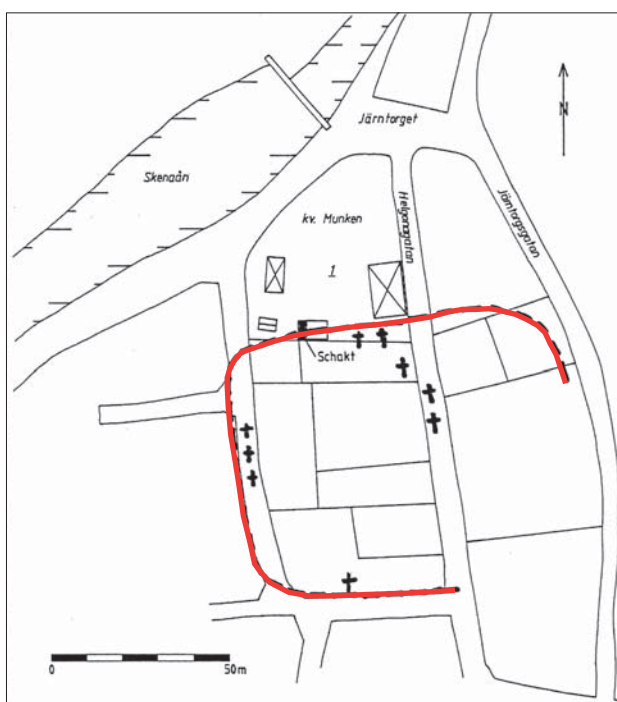
Generellt är kulturlagren i Skänninge diffusa och svåra att datera. Brandlager från de stora stadsbränderna kan bara spåras fläckvis i staden. Sannolikt har bebyggelsen varit gles i förhållande till många andra medeltida städer. Detta gör att begränsningarna för den medeltida staden är osäkra.

Förekomsten av de två tidiga kyrkorna S:t Martin och Allhelgona, som genom fynd av runristade gravmonument dateras till missionstid, samt ett stort antal runstenar i närområdet pekar på att Skänninge tidigt var en plats av betydelse. Vid undersökningar inom stadsområdet har förhistoriska och tidigmedeltida lämningar påträffats vid flera tillfällen. Detta antyder att det funnits en platskontinuitet från järnåldern och fram till dagens stad (Feldt 2004).

Det aktuella området ligger centralt inom RAÄ 5, Skänninges medeltida stadsområde, strax intill det gamla vadstället över Skenaån. Det har antagits att den äldsta marknadsplatsen varit belägen på det nuvarande Järntorget (Hasselmo 1983). Huruvida Järntorget verkligen fungerat som platsen för en större marknad redan under vikingatid och tidig medeltid är oklart. Undersökningar vid Kriminalvårdsanstalten i Skänninge har antytt en alternativ placering för en marknadsplats (Feldt 2004; i manus).

Under 1983 genomfördes forskningsundersökningar i det aktuella området för att bland annat undersöka förekomsten av tidigmedeltida lämningar (Hasselmo 1987; 1996). Sammanlagt grävdes elva provrutor. I anslutning till Järntorget påträffades en hårdtrampad markyta och kulturlager med östersjökeramik (AII-typ) och en vikingatida nyckel. Den äldsta fasen i området daterades med viss osäkerhet till 1000-1100-tal. Bebyggelsen i området tycks ha etablerats under 1200-talet.

I samband med schaktning för VA-ledningar i Järntorgsgatan, strax sydväst om det nu aktuella schaktet, har tunna steniga kulturlager och lämningar efter två skikt av träkonstruktioner påträffats. Båda träkonstruktionerna avslutades på samma plats, varför det är möjligt att deras begränsning antyder en mer

Figur 3. Förslag till begränsning av Allhelgonakyrkans kyrkogård (efter Feldt 2001a).

bestående gräns mellan olika markutnyttjanden. Inga av lämningarna daterades. Undergrunden i form av en stenig morän framkom på 0,8 m djup i Järntorgsgatan (Feldt 2001b). Vid en tidigare undersökning i Järntorgsgatan påträffades 0,3-0,4 m tjocka kulturlager under kullerstensgatans bärlager (Feldt 1990).

Vid undersökningar i Järntorget och Järntorgsgatan som genomfördes 1960 påträffades bland annat lämningarna efter en grundmur till en byggnad (Lindahl 1960). Denna byggnad tolkades som medeltida. Ytterligare en undersökning är utförd i anslutning till den byggnad Lindahl påträffade i Järntorget (Hörfors 1991). Vid denna påträffades bland annat rester efter

en raserad mur. Under muren fanns skelettresterna från människa. Dessa har med största sannolikhet inget med Allhelgonakyrkans begravningsplats att göra. Möjligen kan personen ha begravts, med flit eller genom olyckshändelse, i samband med att en byggnad raserats. Benens placering visade att skelettet låg in situ.

Utifrån schaktningar i kv Allhelgona 3 / Järntorgsgatan (Ohlsén 2005) har diskussioner förts angående kyrkogårdens begränsning runt Allhelgonakyrkan. Dessa diskussioner har även förts i samband med undersökningar i kv Munken 1 / Sjölingården (Feldt 2001a). Dessa båda undersökningar har visat att den norra gränsen för kyrkogården går i den sydligaste delen av kv Munken 1 och Järntorgsparken. Detta innebär att det aktuella schaktet är beläget utanför kyrkogården och därmed placerat antingen i tomt- eller gatumark.

Syfte och metod

Det huvudsakliga syftet med förundersökningen var att tillse att fast fornlämning kom till skada i så liten utsträckning som möjligt. Fast fornlämning som berördes av arbetsföretagen skulle undersökas och dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt även dateras.

Den aktuella undersökningen utfördes inom det område där tidigmedeltida lämningar tidigare påträffats (se t ex Feldt 2004 och Hasselmo 1987). Det var därför av stort intresse att undersöka huruvida ytterligare lämningar från tiden före stadsbildningen fanns inom området. Det ansågs även vara möjligt att lämningar från vikingatid kunde påträffas, vilka i så fall kunde bidra till tolkningen av Skänninges urbaniseringsprocess och platsens förhistoria.

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningen. Fast fornlämning undersöktes genom grävning för hand och dokumenterades genom fotografering, inmätning och handritning. Dokumentationsmaterialet i form av foton, fält- och renritningar förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Inga föremål togs tillvara vid den antikvariska kontrollen. En ¹⁴C-datering har utförts på kol från ett brandlager. Analysen utfördes av Ångströmlaboratoriet i Uppsala (Ua-33145).

Figur 4. Järntorgsgatan sedd från norr i samband med schaktningarna. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

Undersökningsresultat

Huvuddelen av schaktningen berörde endast moderna fyllnadsmassor och bärlager. På två smärre partier, i den östra och södra schaktväggen, framträdde ostörda kulturlager i schaktväggarna. De bevarade kulturlagrens mäktighet uppgick till ca 0,4 m och över dessa fanns ca 0,65 m tjocka fyllnadsmassor.

Kulturlagren var flerskiktade och de övre lagren, liksom den moderna schaktfyllningens omrörda massor, innehöll rikligt med djurben. Det fanns inget i lagerbilden som tydligt avgjorde huruvida schaktet var förlagt till gatu- eller tomtmark. Om det rör sig om tomtmark innebär det att Järntorgsgatans medeltida föregångare varit något smalare än dagens gata. Överst i den bevarade kulturlagerföljden fanns ett kraftigt sandigt kulturlager med inslag av småsten. Därunder framkom en sandlins vilande på ett tunt

Figur 5. De bevarade kulturlagren i den östra schaktväggen. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

gråbrunt kulturlager. Direkt över den naturliga undergrunden fanns ytterligare ett tunt kulturlager. De båda lagren åtskiljdes av ett brandlager och båda innehöll enstaka kolbitar.

Kol från brandlagret har ¹⁴C-daterats till 910±35 BP vilket ger en kalibrerad datering till perioden 1040-1170 AD vid 1 sigma och 1030-1210 AD vid 2 sigma (Ua-33145). Det är sannolikt att brandlagret, liksom det underliggande kulturlagret, kan dateras till tidig medeltid. Brandlagret innehöll inga urskiljbara rester av brända träkonstruktioner varför det inte går att koppla det till någon bränd byggnad. Kulturlagret under brandlagret indikerar dock verksamhet på platsen redan före branden, vilken därmed inte kan representera en tidig avröjningsfas inför en planerad bebyggelse.

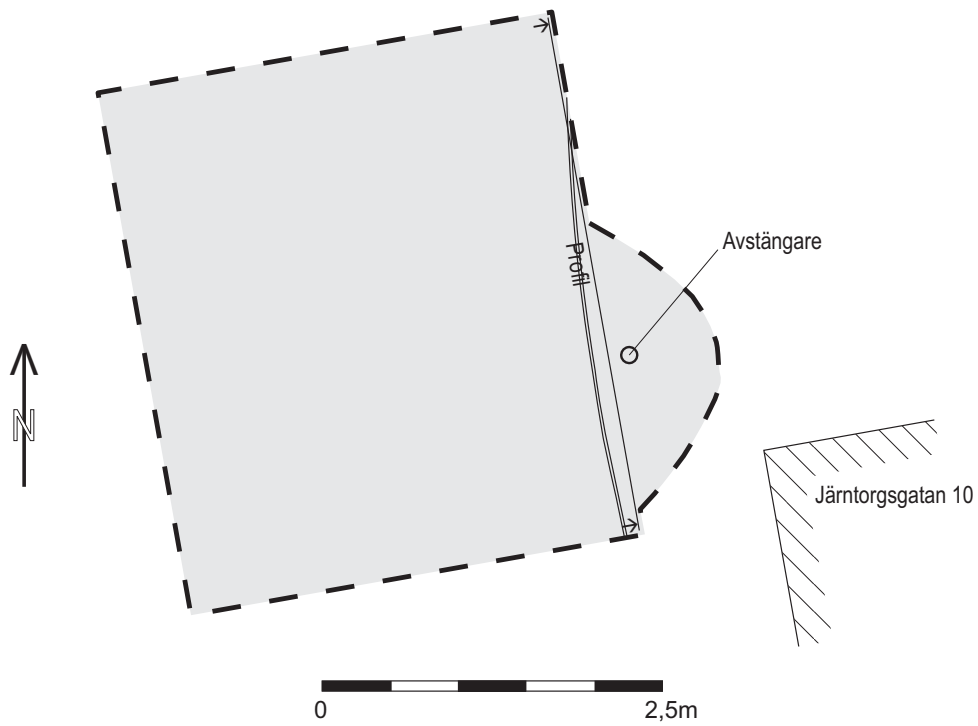
Källor

- Feldt A-C. 1990. *Kv Brödraklostret 7-8, Järntorgsgatan. Skänninge, Ög.* Rapport. Östergötlands länsmuseum
- Feldt A-C. 2001a. *Kyrkogårdens gräns. Kv Munken 1, Skänninge, Ög.* Rapport 27:2001. Östergötlands länsmuseum
- Feldt A-C. 2001b. *Järntorget och Järntorgsgatan. Skänninge, Ög.* Rapport 93:2001. Östergötlands länsmuseum
- Feldt A-C. 2004. *Före staden. Preurbana lämningar i Skänninge. C-uppsats. Institutionen för Arkeologi och Antik historia. Uppsala universitet*
- Feldt A-C. i manus . *Kriminalvårdsanstalten i Skänninge - Vikingatid och medeltid mellan kloster och hospital. Basrapport. Arkeologiska undersökningar 2003 och 2004. Kv Östanå 6, Kriminalvårdsanstalten, Skänninge. Rapportmanus. Östergötlands länsmuseum*
- Hasselmo M. 1983. *Skänninge, Medeltidsstaden 40, Riksantikvarieämbetets Rapport. Stockholm*
- Hasselmo M. 1987. *Skänninge. 7000 år på 20 år. Stockholm*
- Hasselmo M. 1996. *Arkeologisk undersökning. Järntorgsparken, kv Allhelgona, kv Munken. Skänninge. Rapport UV Linköping 1996:24. Linköping*
- Hörfors O. 1991. *Ågatan/Vadstenagatan och Återvändsgränd 1 och 6, Skänninge, Ög.* Rapport. Östergötlands länsmuseum
- Lindahl A. 1960. *Rapport om undersökning av byggnadslämningar m m i Järntorget och Järntorgsgatan i Skenninge. Arkivhandling daterad 27/4 1960. Östergötlands länsmuseum*
- Ohlsén M. 2005. *Kv Allhelgona 3, Järntorgsgatan 3, Skänninge, Ög.* Rapport 2005:71. Östergötlands länsmuseum

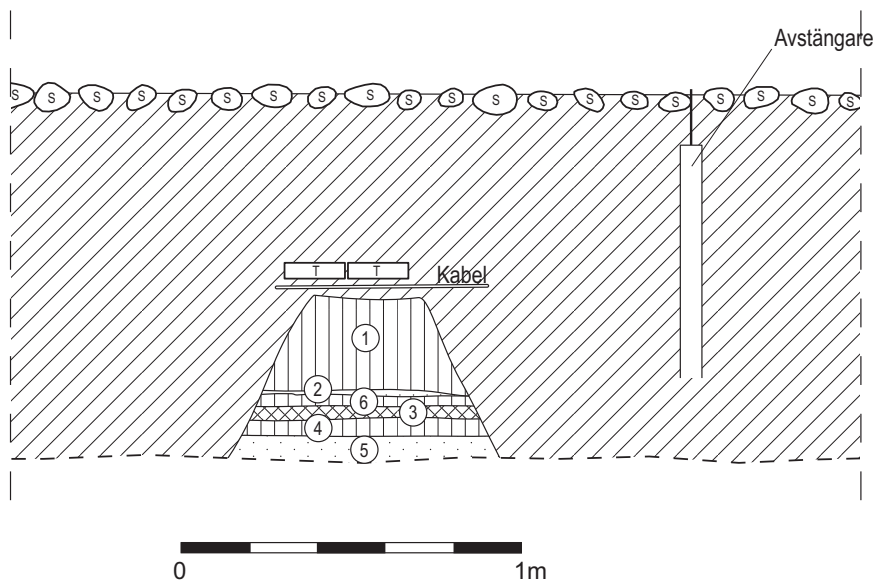
Tekniska uppgifter

Gata	Järntorgsgatan vid kv Brödraklostret 8
Stad	Skänninge
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
Fornlämning	RAÄ 5
Ekonomiska kartans blad	085 11 (8F 5b Biskopsberga)
Koordinater	X6475085 Y1457960
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Höjdsystem	Mjölby kommuns lokala
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslut	Muntligt 2006-06-28
Länsstyrelsens dnr	Saknas, akut ärende
Länsstyrelsens handläggare	Annika Toll
ÖLM dnr	299/06
ÖLM konto	530499
Uppdragsgivare	Tekniska kontoret, Mjölby kommun
Kostnadsansvarig	Tekniska kontoret, Mjölby kommun
Fältarbetsledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	-
Fältarbete	2006-06-28
Totalt undersöktes	Ca 12 m ²
Foto	Digitala foton
Fynd	Nej
Analyser	¹⁴ C-analys Ua-33145
Grafik	Johan Levin
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273	Rapport 2006:89 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1 Schaktplan och profilritning

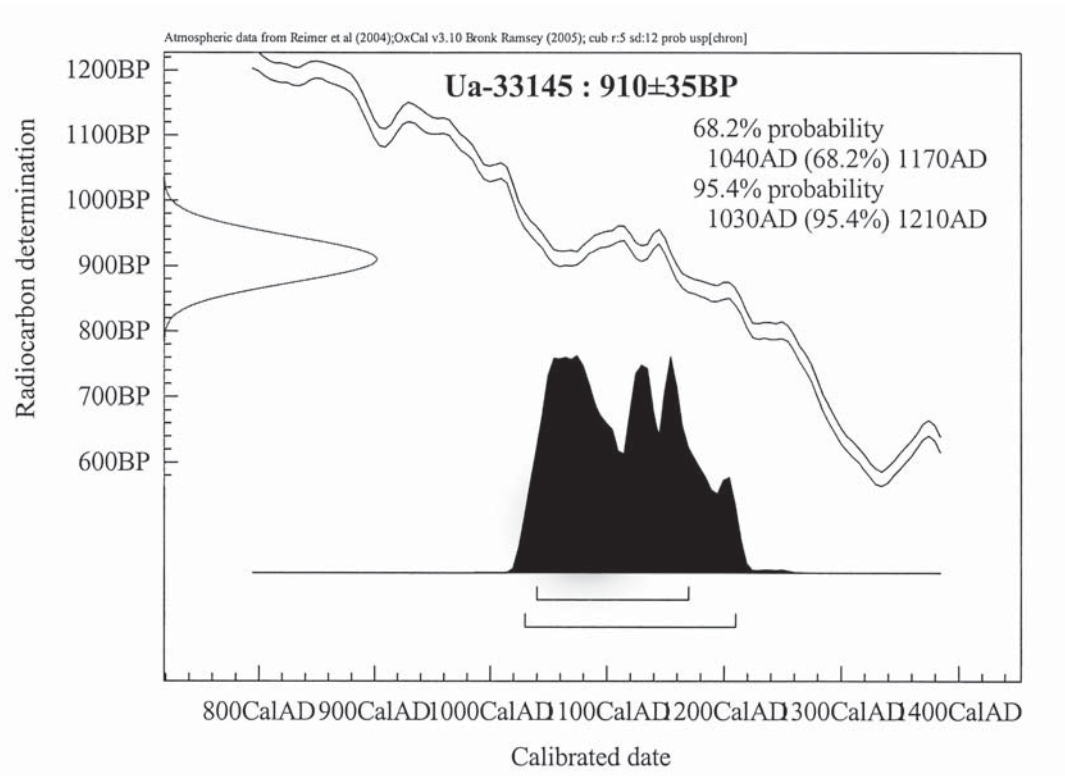

Profil mot Ö

- 1 Kulturlager. Gråbrunt, sandigt, homogent. Innehåller småsten.
- 2 Sandlins.
- 3 Brandlager. Gråsvart. Innehåller kol. ¹⁴C-prov daterat.
- 4 Kulturlager. Gråbrunt, siltigt. Innehåller enstaka kol.
- 5 Undergrund. Silt/sand.
- 6 Kulturlager. Gråbrunt, siltigt. Innehåller enstaka kol.

Bilaga 2 ¹⁴C kalibreringskurva

Under juni 2006 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med en akut vattenläcka i Järntorgsgatan i Skänninge. Huvuddelen av schaktningen berörde endast moderna fyllnadsmassor och bärlager. På två smärre partier framträdde ostörda kulturlager i schaktväggarna. De bevarade kulturlagren var flerskiktade och mäktigheten uppgick till ca 0,4 m. Direkt över den naturliga undergrunden fanns ett tunt kulturlager och däröver ett brandlager. Kol från brandlagret har daterats till tidig medeltid.